

XIII

Незабаром настали Таїсини та Кандибині іменини. Мелася з мамою таки не всиділи вдома й побували на тих двох святах в Києві, прогайнувавши грошей стільки, що ними можна було б зробити оплату сливе на всю косовицю й гребовицю. В косовицю в батька ще було доволі грошей для оплаті всіх косарів та громадільників. Жнива обійшлись добре, бо Гукович оддав озимину женцям за сніп. Але за пасинкування тютюну та за полоття він був чимало винен політницям і політникам. Почали молотить хліб. В старого не стало вже грошей на розплатку. В кожную неділю була звичайно розплатка на економії з робітниками, але вже два рази в неділю люде приходили дурнісінько, бо економ не платив їм і все казав: «Прийдіть завтра, або післязавтра, або через тиждень в неділю». Було чимало сім'їв, в котрих вже не вистачало грошей на харч. Люде понапозичались, понабирались набор в крамницях. А економ не платив грошей людам і все, як кажуть на селі, — годував їх обіцянками, бо в пана грошей вже не було.

Терпець в робітників врешті увірвався. Вже наприкінці літа раз якось в неділю зібралось коло економії чимало неоплачених робітників. Люде обступили ганок. Економ, літній чоловік, ждав Мишука, що він от-от прийде й принесе гроші на розплатку. Незабаром Мишук прийшов і приніс капшук грошей. Люде стовпились коло ганку, неначе на ордані коло свяченої води, і спихали одні одних з східців. Але в принесеному капшучі грошей було небагацько, а деркачівських і захожих робітників з околиць сіл було чимало. Капшук швидко спорожнівсь. Економ вийшов на ганок і оповістив, щоб решта людей приходила знов через тиждень в неділю, як пан привезе гроші в Києва.

Між людьми піднявся гомін. Натовп заворушивсь, неначе гай заколивався на вітрі.

— Та що це далі буде! Ми прибились з далеких сіл, ходимо за дванадцять і більше верстов, сидимо тут голодні без хліба, стаємо на заробітки в тутешніх багатирів, щоб хоч прохарчуватся, тиняємось по хатах, як старці, і жебраємо, а ви нас все водите та дурите. Давай гроші, хоч з коліна вилупи! — підняли крик люде.

— Подождіть ще з тиждень, або хоч до середи, або до четверга! — гукнув економ з ганку. — Пан оце зараз таки й розстареться грошей, привезе з банку.

— А доки ми вже ждатимемо! — крикнув один розлютований захожий чоловік. — Доки ми ходитимемо за п'ятнадцять верстов щотижня. Ми гаємо час, і навіть в неділю нема нам спочинку. А в вас усе грошей нема! Тичете нам по крапельці, а ми вже по шию понапозичались в крамарів, поодавали в заставу свитки та кожухи, щоб зарятувать себе.

Піднявся знов галас та крик. Мишук подививсь, заглянув у вікно і трохи стривожився. Натовп коливався, хитався. Декотрі чоловіки махали руками й присікувались до економа з кулаками.

— Нехай пан хоч попродає оті свої баскі коні та худобу, а нам нехай заплаче. Давай гроші! Ми не підемо додому з порожніми руками, — вже кричали розлютовані чоловіки і все сікались до економа та наступали по східцях,

Економ оступився, вскочив у двері й хотів зачиниться в конторі. Розлютовані люде вскочили слідком за ним і почали з одчаю та злості сіпачь бідного старого за рукава й смикать за поли. Люті очі блищали страшно. Мишук одхилив двері з кімнати і вглядів ті визвірені й посатанілі види. В його в душі похолело. Люде кинулись до конторки, звалили

її додолу й потрошили на цурпалки, шукаючи грошей. Але конторка була порожня. Тільки дрібні квитки порозсипались та порозлітались, неначе пообскубуване пір'я з гуски. Економ зопалу вскочив у свої покої. Він хапком наскоку заціпнув двері заціпкою. На руці в його теліпався одірваний по плече рукав. Мишук вхопився за клямку й держав з усієї сили. Люде кинулись до стільців і почали розбивать та трощити їх об підлогу. Десь дзенькнула, неначе крикнула, тахля в шибці. Кватирка вискочила надвір. Ломаки й кілки застукали по вікнах. Вікна ніби закричали й застогнали. Почувся стукіт, гуркіт, тріщання ламаної мебелі, дзенькання битих вікон. Люде торгали й сіпали двері, а далі з нестямки кинулись виставлять їх, щоб увійти в кімнату й знайти гроші.

Мишук зблід, аж пополотнів. Він випустив клямку з рук, з переляку вискочив в одчинене в третьому покої вікно, що виходило в огород, і кинувся навтікача по грядках не борознами, а просто по картоплі та буряках. Соняшники неначе бились з ним на льоту, мов перське гілля в лісі од прудкої втікачки, кидаючись то в лице, то в плечі. Мишук миттю перебіг через огород і добіг до загороди. З одчаю та з ляку він подерся на загату, неначе кіт, поколовся об кілки й острішки, обшмульгав об хворост пальці, прищикнув долоню. Він зопалу стрибнув додолу на мерву та переїди, перебіг загороду, переліз через зачинені ворота в загороді і вбіг у флігель.

Мелася глянула на його й з ляку остовпіла. Він був блідий, аж білий. Блискучі очі згасли і дивились кудись в простір. Бідний Мишук втратив свідомість і ледве дихав.

— Що з тобою? Що трапилось? — крикнула Мелася з переляку.

— Бунт на економії! Трощать усе, б'ють киями вікна, присікались за гроші до економа. Може, його вже і вбили. Присікались і до мене. Я оце ледве втік через загороду, через загату, — сказав Мишук, ледве одсапуючи.

Мелася втямила усе й зараз побігла в дім до батька, щоб дати звістку про небезпечний випадок на економії. Мишук трохи одсапався, вискочив з флігеля, побіг в станю, накинув хапком на коня сідло, скочив на його й виплигнув з стані. Переляк неначе гнав його кудись далі та далі. Він несвідомо почував, що ні загата з острішками, ні засуви в дверях в домі непевний захист в оселі. Назустріч йому вийшла Мелася.

— Куди це ти налагодився їхать? Куди ж ти ідеш? в гості, чи що, чи добувать грошей? — репетувала Мелася.

Хоч Мишук і не лякався навіть морських хвиль, як він чванивсь, але на вдачу він був таки добрий страхополох.

— До Некрашевича тікаю... чи то пак їду, щоб позичить в його хоч трохи грошей на розплатку або щоб принаймні показать людам гроші: ось дивіться, мовляв! вже маємо гроші! — гукнув з коня Мишук і покатав в одчинену браму так швидко, що трохи не наскочив на ворітницю. Йому все привиджувалось, що за ним гоняться розлютовані люде з визвіреними обличчями.

— Та заскоч же на економію та принаймні вгамуй людей обіцянкою, що ти, мов, ідеш за позичкою до сусіда! — крикнула йому навздогінці Мелася.

«А нехай їх ледащо візьме! — подумав Мишук, озирнувшись в одну мить на Меласю. — Я ладен тікати од їх якомога далі. А вона... заскоч, та впини, та вгамуй! А нехай йому дідько з таким життям. Я думав, що тут рожі та лілії, розкоші й збитки, а тепер бачу, що

тут здебільшого «терція та будяки»! От тобі й моє дідицтво! Ні грошей, ні розваги! Ще й на тобі в додачу розлютованих розбишак. Оце так попався!»

Сам Гукович одначе не пішов на економію, щоб вгамувать визвірених од нужди робітників. Старий мусив послать на економію Теклю Опанасівну. Гуковичева подибала й обіцяла, що гроші будуть сьогодні ввечері і що зять поїхав до Некрашевича за грішми. Люде заспокоїлись і згодились ждять до вечора.

Тим часом зять прискакав до Некрашевпча й розказав йому за несподівану пригоду на економії. В Некрашевича майнула думка покористуваться несподіваним випадком в садибі старого Гуковича й сплатить йому за пару чудових баских коней з його четвірці. Не гаячи часу, він зараз запряг коника в бігунки й покатав з Мишуком в Деркачівку, захопивши в кишеню половину тих грошей, що було варто заплатити за пару коней. Під його захистом Мишук сміливіше вертався додому. І... надвечір... Некрашевич виїхав з двору од Гуковича з парою коней, припнутих позад бігунок. В оселі настала тиша, але усі сиділи засмучені та з задумою на чолі, неначе в господі ждали чиєїсь смерті, неначе й Деркачівка мала побігти слідком за проданими кіньми.

Настав час оплачувать в банк проценти за позичені гроші. Гукович спродав усю пашню, але грошей не вистачило. Текля Опанасівна оберталась до сусід, до буртянського дядька, але на той час ні в кого не трапилось покладних грошей. Вона поїхала до Києва, причепилась до доброї Таїси Андріївни і просила, і благала, обіцяла незабаром оддати, і навіть перехрестилась і забожилась перед образами, і таки виканючила в неї передостанню тисячу карбованців та й одіслала зараз в банк на оплату процентів.

Але на прожиття вже не зоставалось нічого в капшуках в Гуковича. Почалось лихоліття. Нещадимі злидні заглядали в дім, тислись в оселю з усіх-усюдів, наступали нещадимо, мов татарська орда. Гукович мусив дати в заставу багатенькому євреєві крамареві дорогу молотілку, поспродував деякі телички та бички, навіть напозичався в багатих селян.

Гукович зажурився, бо дуже боявся найбільшого з своїх позичальників — банку. Він працював увесь свій вік, і його праця десь зникла, ніби її добуток розносив вітер по полю та по степу. Зажурилась і Гуковичка й Мелася. Аж тепер вони постерегли, що більше дбали з дому, ніж до дому. Мишук нудився й никав з нудьги по парку. Не було йому за що навіть їздити до Києва. Його скакуна, що раз навіть достав перший приз на скаковищі, Гукович мусив продати.

Одному Мишукові тільки трохи й поталанило. Некрашевичів старий батько помер наглою смертю. Син зараз продав сельце, спродався зовсім і перебрався в Київ. Він найняв собі дім, найняв прездорову станю для коней, накупив чудових скакунів коників усякої породи й усякої масті й ніби пірнув з головою в спорт. Мишук їздив до його в Київ, пробував там цілі тижні. Вони вдвох брали в науку молоді коники і тільки те й робили, що ганяли верхи або в бігунках та муштрували коники в здоровій стані, готуючи їх на біговище. Це неначе було їх спасенне діло.

— Одже ти тільки те й знаєш, що сидіти дурнички в Некрашевича та байдики бити, — чеплялась Мелася. — Йшов би лучче на якусь службу, то все б таки мав сякий-такий заробіток. Напитуй лишень собі службу та кинь оті забавки та іграшки в коники та в

біговище. До цих забавок в тебе є хист, є снага, а в хазяйстві з тебе користі, як з цапа молока. Ти, мабуть, і родивсь і вдавсь трутнем.

— Добре, що ти вже родилась і вдалась невсипущою бджолою-трудівницею... Хіба ж пак і ти не швендяла по Києві та не тинялась по садках, по Шаті й театрах! Культурним людям і справді треба ж вряди-годи десь пошвендять по культурних місцях, а не все ж киснути до загибуну в глушині, годувать кабани та назнавати, де по бур'янах несуться кури.

— То пиши вірші, коли тебе бере нудьга. Ти ж поет: колись же складав вірші, чи що, — гомоніла Мелася.

— «Колись було, та загуло!» Цими дуростями я бавивсь, як буй молодий, коли в мене в голові вітер свистів. А тепер мені вірші не пристають до лиця й до серця. Пиши вже їх хіба ти.

— От брехні точить, так тобі теперечки й справді неприялихає. Але напитуй лишень мерщій якоїсь служби, бо в нас незабаром і на харч не стане грошей, — бубоніла Мелася.

— Одже Мелася чи не правду каже, — обізвалась мати з другої кімнати. — Вам, Михайле Кириковичу, і справді треба б заздальгідь десь напитувать собі якогось місця, щоб лиха година не захопила вас раптом і несподівано, як несподівано банк спродає нашу маєтність. Нас, старих, буртянський дядько, може, й прихистить в своєму домі ще й за свого живоття, бо я ж настоящельна на його спадщину. А вас, молодих, навряд чи запросить до себе на життя.

Мишук вперше на віку задумавсь, аж потилицю чухав. Перед ним в думці промайнули вже забуті усякі канцелярії, вставання сливе вдосвіта в зимні місяці, хапання на службу. До його чуття неначе долетіло з повітря чиєсь гримання, якісь докори настирливого начальника.

«Тоді ж я був сам один... а тепер в мене на шиї, як важкий камінь, ота пиката та мизата жінка, ще й двоє дітей. Чи настачу ж я на їх грошей на прожиття? Оце так вшелепався ніби в якусь дряговину!» — думав Мишук, ходячи по горницях та похнюпивши голову.

А до його все доходила чутка од знайомих то звідсіль, то звідтіль, що старий Гукович замотався до решти і що банк от-от незабаром спродає Гуковичеву маєтність за довги. Мишук почав писать до Ванатовича й до інших знайомих, щоб вони попросили за його в своїх високих знайомих дати йому будлі-яку службу з доброю платою, ще й, коли трапиться, то й з скарбовим житлом та опалом.

А Мелася все надокучала Мишукові. Ця причеплива людина раз у раз чеплялась до його реп'яхом, дихала на його важким духом, гризла йому голову так, що й просвітку йому не було. Од того часу, як Мелася побачила його в Шаті за столом поруч з Каміллою-Дивом, вона зненавиділа його, зненавиділа навіть меншу свою дитину, хлопчика, що дуже скинувся з лиця на Мишука. Мишукові так остогидла Меласина разуразня лайка та завсідня сварка, що він був ладен тікати од цієї причепи хоч за тридев'ять земель, бо йому вже була невидержка довше слухать її докори, намагання й лайку. Він надумавсь покинуть її, заїхавши кудись далеко на службу.

Некрашевич, перейшовши в Київ на життя, зажив паном на всю губу: найняв здорове дороге житло, запрошував до себе усяких спортсменів, не шкодував грошей на закупку дорогих коней та на усякі спортсменські примхи. В цьому коханні в конях, в потязі до

цього спорту було все його живоття, неначе він родився чоловіком, а вдався конякою. Мишук підлестився до його, як людина нібито дуже тямуща в спорті, і часто проживав в його поспіль цілі тижні та муштрував коники. В Києві його часто було видко на вулицях, вкупі з Некрашевичем, то верхи на чудових баских кониках, то на жовтій легенькій дачній повозочці, запряженій в дві парі коней впростяж. Раз вони запрягали чорні коники, вдруге запрягали гніді скакуни, а інколи муцики з кучими, пообтинатими сливе до самої рипиці хвостами.

Нарешті Мишук через Ванатовича та іншу протекцію достав-таки собі службу в акцизі в одному повітовому місті в Київщині на півтори тисячі карбованців щорічної плати, бо на його вважали, як на поважного дідича і як на досвідчену людину. Мелася не поїхала з ним на нове місце, але він, само по собі, був цьому й радий.

— Їдь сам та передніше гаразд обсьидь нове гніздо, а я згодом, може, й переберусь до тебе з дітьми, — казала Мелася на прощанні.

Але в неї була інша думка в голові. Їй заманулось пожити якийсь час самостійним життям в Києві, окроми од батьків, і на все живоття жити нарізно од свого чоловіка, дати собі повну волю у всьому. Нахапавшись по газетах та по людях в салонах сьогочасних нових принципів, наслухавшись в розмовах з Марусею та з її товаришками усяких тенденцій та бажаннів молодого жіноцького покоління, вона перелицювала ті забаги та бажання по-своєму, перевернула їх навиворіт, з усього нового в ідеях молодих паннів вона тільки вподобала собі одну ідею — незалежність та вольний потяг серця й почування та — вольного кохання.

Мелася затаїла ці думки в душі й тільки сподівалась сприяючого часу, щоб сповнить палкі свої бажання. Усі свої надії вона поклала на спадки після буртянського материного дядька: на багаті Бурти та на гроші, що колись таки будуть належаться до неї. Вона гаряче бажала, щоб той старий трухлявий дід якомога швидше дав дуба. Але те порохно ледве володало ногами і все-таки животіло, на Меласине лихо.

Меласі незабаром таки поталанило. Несподівано сама доля сприяла їй. Порохня несподівано розсипалась: дядько, старий Лукашівський, нагло вмер. Його рідня з'їхалась і справила пишний похорон. Суд затвердив за Гуковичкою Бурти. Але сподіванка та надія на капітали не справдилась: в небіжчика ніяких капіталів не знайшлось, ще й Гуковичка мусила дати обіцянку виплачувать кільки десятків тисяч карбованців іншим родичам небіжчика. Старий панич ні за що не дбав, нічим не пиклювався, нічого не доглядав. Маєтність була сливе зруйнована й спустошена злодійкуватими управителями та економами, котрі переполовинили усе паничеве добро. Усі сливе віковічні дуби, граби та берести в парку на десять десятин були кимсь повирубунані. А старий не дивився і все човп, сидячи за книжками. Парк був спустошений од краю до краю, неначе по йому пройшла буря. Полів не вигноювали, хоч вигнойки валялась сила в загородах. Хліб не родив, а коли й був випадком урожай, то пашню розкрадали.

Але старі батьки й Мелася все-таки повеселішали й побадьорнішали, їм став не такий страшний продаж рідного села. Мелася почала розкидати думками та мріями широко й високо. До своїх дітей вона приставила гувернанток, німкеню й англічанку, бо діти вже добре вивчилися розмовлять французькою мовою. В неї була думка, щоб діти вміли балакать на трьох мовах, як прицуцуватий старий буртянський дядько; та й вона сама

навіщось вивчила всі ті три мови. Мелася зараз перебралась з дітьми в великий буртянський дім, а натомість батько думав примоститься для свого спокою в опрічному надвірному флігелі, що стояв на одшибі за бібліотекою й одним домком у парку.

Минув ще один рік. Ще й буртянська маєтність не була гаразд впорядкована, як банк оповістив за продаж Деркачівки. Давня маєтність роду Теклі Опанасівни пішла в чужі руки. Гукович незабаром мусив переїхати в Бурти. Він падковито й завзято заходився коло роботи, коло хазяйства. Старому знов довелось клопотатися та нести великі турботи, щоб дати лад в новому запущеному маєтку, опорядити й полагодить забудування, завести добре хазяйство.

Аж тепер Мелася наважилась здійснити свої потаємні мрії. З тієї причини, що вже настав час вчити в школах дітей, вона випросила в батька грошей, найняла в Києві чималу квартиру та й перебралась в Київ з дітьми й гувернантками. Мишук не писав до неї й навіть не просив її перебраться до його. Та Мелася й не поїхала б до чоловіка, хоч в тому повітовому місті й була гімназія й хлопчача й дівоча. Хитрощами та мудрощами вона доказала батькові, неначе на долоні виклала, що їй доконче треба перебраться в Київ, бо це коштуватиме багато дешевше, ніж найнять для кожної дитини квартиру. Батько мусив постачити грошей ще й на цю Меласину вимогу.